

Fantàstica

col.lectiva, anònima, pràctica:
l'arquitectura del futur immediat

Proposta del grup de recerca Habitar per a la Biennal de Venècia

HABITAR - grup de recerca

Xavier Monteys, Magda Mària, Pere Fuertes, Anna Puigjaner, Roger Sauquet, Carles Marcos, Eduard Callís, Carlos Fdez. Rovira.

Col.laboradors: Iñaki Tarragó, Martí Amargós, Guillermo Fibla, Jordi Quetglas, Jaume Mayol

Agraïments: Gianluca Burgio, Casacuberta Matías arquitectes, Pau Faus, Rafel Moranta, Sílvia Musquera, Núria Sabater

Departament de Projectes Arquitectònics
Universitat Politècnica de Catalunya, UPC

Pere Serra 1-15

08173 Sant Cugat del Vallès, Barcelona

www.etsav.upc.edu/habitar

93 401 78 90

1. Projecte

Fantàstica

1.1 Preàmbul

A partir de les idees presentades a la fase de selecció amb el títol ‘final de mes’, basades en l’interès per una arquitectura pràctica i atenta als senyals que arriben de camps ben diferents, s’han desenvolupat els vuit punts que es presenten en aquest document. Són aquests conceptes els que donen sentit al conjunt d’obres escollides, totes en coherència amb una ètica més necessària que mai en el nostre camp.

1.2 Marc conceptual

Les obres que es mostren en aquesta proposta són exemples actuals que permeten imaginar una arquitectura del futur immediat. Són també exemples clars que il·lustren una necessària rèplica a l'arquitectura institucional i comercial dels darrers deu anys; són senyals que ens indiquen un canvi respecte la pràctica de la disciplina a la que estàvem acostumats fins ara. Aquestes obres no són fruit del panorama actual, simplement la conjuntura les ha deixades al descobert, fent-les més visibles. Pel mateix motiu, hi reconeixem indicis que fan pensar en un recorregut més llarg i d'un abast més ampli. Aquests exemples que, amb d'altres, formen un conjunt optimista, tenen algunes qualitats en comú que, enumerades, poden ajudar a traçar un perfil que, en certa mida, podria contenir els elements propis d'un moviment.

L'arquitectura esdevé també, en el sentit més civil de l'expressió, política. De fet, aquest sembla ser l'interès del comissari de la Biennal de Venècia d'enguany, l'arquitecte David Chipperfield, quan

rebutja explícitament una idea d'arquitectura formada per projectes individuals que sorgeixen de la ment de talents individuals, recolzada fins ara per la majoria de mitjans de comunicació; una idea que Chipperfield considera caducada: “M'agradaria promoure el fet que l'arquitectura està fortament lligada, intel·lectualment i pràctica, al fet de compartir els problemes, les influències i les intencions”. Aquest podria ser el cas recent de la Biblioteca de can Batlló a Barcelona, que està sorgint de la iniciativa i les donacions dels veïns, amb la col·laboració de dos arquitectes que han aportat els seus coneixements per a dirigir aquesta obra de “bricolatge veïnal”.

1

Sense un ordre explícitament buscat podríem considerar, en primer lloc, el reconeixement d'un **calculat anònimat**, front el predominant protagonisme de l'autor. Una arquitectura que és, ni més ni menys, fruit del treball dels seus responsables i conseqüència de la seva actitud. El paper atorgat aquests darrers anys als autors, ens ha conduït, entre d'altres coses, a les 'obres d'autor' i, després, a

les 'categories d'autors'. Els edificis i els espais públics han de ser jutjats per ells mateixos, pels seus valors, sense haver de recórrer als gests o als trets biogràfics que l'autor hi diposita, fent que esdevinguin incòmodes en el conjunt del context urbà. La ciutat que és, en essència, la veritable dipositària de totes aquestes obres reclama, precisament, un cert anonimats.

Una arquitectura del futur immediat és aquella que barreja el treball dels responsables amb altres aportacions que la fan necessàriament, i higièni-

cament, col·lectiva. De fet, qualsevol obra és un procés que s'inicia en la formulació de l'encàrrec, que esdevé el veritable inici del projecte. Un projecte que hauria de ser, senzillament, el trajecte que es recorre des de la formulació d'un problema fins a la seva solució, tal i com afirmava el dissenyador Otl Aicher. I aquest pragmatisme present en l'anonimat, però també en les obres col·lectives, és el que ha de contaminar l'arquitectura. Potser convé recordar que un dels projectes de més transcendència pública a Nova York en els darrers anys, la recuperació del High Line i la seva conversió en espai públic, arrenca de dos amics, David i Hammond, que van formar *Friends of High Line*, el 1999. Aquesta associació va ser l'inici del projecte que avui coneixem, i ells, David i Hammond, en són també autors, juntament amb els membres de l'associació, tots els participants en el concurs i els guanyadors del mateix. Aquest anonimat, com el de les construccions auxiliars i tanques de molts horts de les perifèries, ha resultat inspirador per a certes obres, com és el cas de les gàbies d'ocells del Zoo de Barcelona.

2

Aquesta reconsideració de l'autoria també és necessària si volem que l'arquitectura sigui permeable a la incorporació d'elements extrets de tot allò que ens envolta i, alhora, és pertinent si reclamem per a l'arquitectura futura un realisme alliberador que avui és encara absent. L'arquitectura que volem mostrar és també l'expressió d'una manera de construir. Una arquitectura del muntatge i del collage que incorpora, de tant en tant, elements contraposats. Una arquitectura 'acoblada' a la qual no li reclamem més bellesa i proporció que la sorgida de l'oportunitat i de la raó pràctica. Una **'arquitectura de supermercat'**, en el sentit d'estar formada per una barreja conscient de productes manufacturats, i no només projectada a partir de materials per elaborar. No és estrany que, cada cop més, les coses fetes pels propis autors amb les seves mans hagin guanyat terreny. Una arquitectura que podríem anomenar 'de pàgines grogues', en la qual l'arquitecte està més atent a l'organització i la logística que a la qualitat dels materials. Allò que permet agrupar aquestes obres de procedència tan diversa és l'actitud amb la que es resolen els pro-

bles. Aquesta actitud comuna es posa de manifest en la forma com tracten els materials, en l'ús intel·ligent que fan de la contingència, en la relació directa que estableixen amb l'entorn immediat o en la manera com gestionen les limitacions. Obres com la porta de l'escola de Santa Cristina d'Aro, la reconversió del cinema Lidia en habitatge a Riudecols, la reforma de la casa pati al barri de Sants a Barcelona, o la caseta de Ca'n Bielet a Felanitx, són exemples d'aquesta manera de fer.

3

Totes aquestes obres són fruit d'un altre i necessari **punt de vista**. En aquest sentit, el treball dut a terme en diverses disciplines per certs artistes contemporanis sembla estimular algunes d'aquestes produccions i ens obliga a fixar-nos en la seva particular poètica. Hi reconeixem certa afinitat amb les col·leccions i els documentals perquè, per definició, incorporen en el centre del seu discurs l'activitat quotidiana per a convertir-la en motiu de reflexió. Ens interessa la mirada d'aquests artistes sobre certes obres i entorns perquè és capaç d'extreure bellesa de paisatges banals o de la crua

perifèria de les grans ciutats. L'acció escenificada pel ballarí Israel Galván executant passos de ball que mostren les dimensions reals d'un pis de Badia del Vallès, alguns vídeos de Eulàlia Valldosera o el Festival Lilliput de Barcelona ens permeten veure, amb ulls renovats, coses que la nostra mirada havia gastat.

4

Les obres reunides també tenen alguna cosa de **pràctica i comestible**. Més enllà de la simple idea de funcionalitat, mostrem exemples d'intervencions que tenen una utilitat directa. Els horts en són l'exemple més clar. Cultivar balcons, talussos d'autopistes i nusos de circulació ha estat una pràctica que ha anat estenent-se, afectant tant l'esfera domèstica com la perifèria de les nostres ciutats i que ara comencem a mirar de forma positiva, admetent que els espais verds també poden ser

productius i, perquè no, comestibles. De fet un nombre considerable d'obres recents semblen haver incorporat l'estètica dels cultius que es fa explícita a través de la geometria de les plantacions, la repetició i la regularitat, acostant el jardí a l'hort. Del camp sembla arribar un sentit pràctic que tan esplèndidament recullen exemples com la figuera de Na Blanca o la façana amb pebres per assecar al sol de Ca s'Apotecari a Santa Maria del Camí, a Mallorca, per la seva immediatesa i lògica pagesa. Casos semblants com l'interior d'illa a Salt, a Girona, o els horts de la Sagrada Família a Barcelona, semblen extreure directament un profit dels horts urbans de les nostres perifèries.

5

En el conjunt d'obres reunides reconeixem la dificultat per a traçar una línia divisòria clara entre els camps tradicionals de l'àmbit públic i privat, així com entre l'esfera domèstica i el carrer. Algunes obres i, especialment, algunes accions que han anat sistemàticament duent-se a terme, són senyals que en mostren l'alteració dels llindars clàssics entre aquests dos camps, obligant-nos a revisar la

dimensió domèstica d'un carrer o la faceta pública i exhibicionista de les activitats privades. En definitiva **acostar la casa al carrer**. Observar des d'un altre punt de vista un carrer parat amb una taula on els veïns mengen una paella, uns ciutadans que baden des de la via pública contemplant una parella ballant a casa seva, o un DJ punxant música a l'aparador d'una mini-botiga, constitueixen tot un conjunt de lliçons que afecten l'arquitectura. Accions com la del col·lectiu Balconitis, cantant ópera o tocant música clàssica en els balcons, l'experiència barcelonina del Living Room Dancers,

festes com les d'Amposta o Gràcia o la Migjornale de Menorca, són casos que il·lustren aquest canvi d'actitud.

6

Sembla caducat allò d'un espai per a cada cosa i una cosa per a cada funció. Comencem a fruitir d'aquelles activitats on l'espai que les acull no sembla l'adequat. I, precisament, és a partir de l'observació d'aquesta **aparent imprevisió**, que

podem millorar els nostres espais públics. Una bona col·lecció d'aquests imprevistos apareixia no fa gaires anys en el catàleg de l'exposició *Post-identity*, comissariada per Martí Peran. L'arquitectura que aquí es recull dóna senyals també d'aquesta actitud que, d'altra banda, no s'allunya de la que realitzen els infants quan juguen. L'ús que els pescadors de diumenge fan de l'escullera del port, sembla una traducció del que diem. La utilització de les passeres de la casa Bloc, per exemple, sembla estar darrera de projectes com els habitatges per a joves de Sant Andreu del Palomar a Barcelona.

7

Entre aquestes obres trobem també exemples que incorporen **certa temporalitat**. No són instal·lacions provisionals, doncs es duen a terme setmanalment, mensualment o, fins i tot, cada deu anys. No romanen per sempre i això fa que no tinguin imprès en el seu ADN la preocupació per l'aspecte final. Es regeixen per una altra lògica: els calendaris i els horaris. Fan ús d'una de les facetes més simples del pragmatisme que reclamem, com és utilitzar l'espai de manera diversa, segons

el dia, el mes o l'any, adequant-lo a les activitats que es duen a terme segons millor convingui. Les festes populars com les esmentades més amunt o el cas extraordinari de les festes decennals de Valls, amb la seva il·luminació urbana festiva, són casos notables. Com també ho és la cobertura del carrer Urgell a Barcelona, per a celebrar els diumenges el mercat del llibre vell i, entre setmana, seguir funcionant com a via de circulació, mentre es reforma el mercat de Sant Antoni.

8

Molts d'aquests exemples es recolzen en àmbits dels quals n'aprofiten les seves qualitats. De fet, la proposta dels arquitectes Anne Lacaton i Jean-Philippe Vassal per a la plaça Léon Aucoc a Bordeus l'any 1996, limitant la intervenció al seu manteniment periòdic, ha esdevingut mítica. **L'aprofitament**, una excel·lent i vella estratègia que durant els darrers anys semblava oblidada, torna a ser imprescindible per a l'arquitectura del futur immediat. El fet d'aprofitar, suposa afegir i, per tant, actuar sobre coses que ja existeixen amb

la consciència de que també sobre la nostre actuació s'hi afegiran altres coses en un futur. D'aquesta manera, l'arquitectura s'acosta a la ciutat, que és el resultat més clar de la sedimentació d'actuacions successives al llarg del temps. Així com els marges dels camps mediterranis es construeixen amb les pedres dels voltants, com els murs, camins i canals del conjunt del Barranc de Biniaraix. I l'ampliació de l'IES Josep Sureda i Blanes a Mallorca, fa servir els prefabricats de formigó disponibles a l'illa per evitar utilitzar recursos importats, recolzar la indústria local i adaptar-se al màxim a l'entorn.

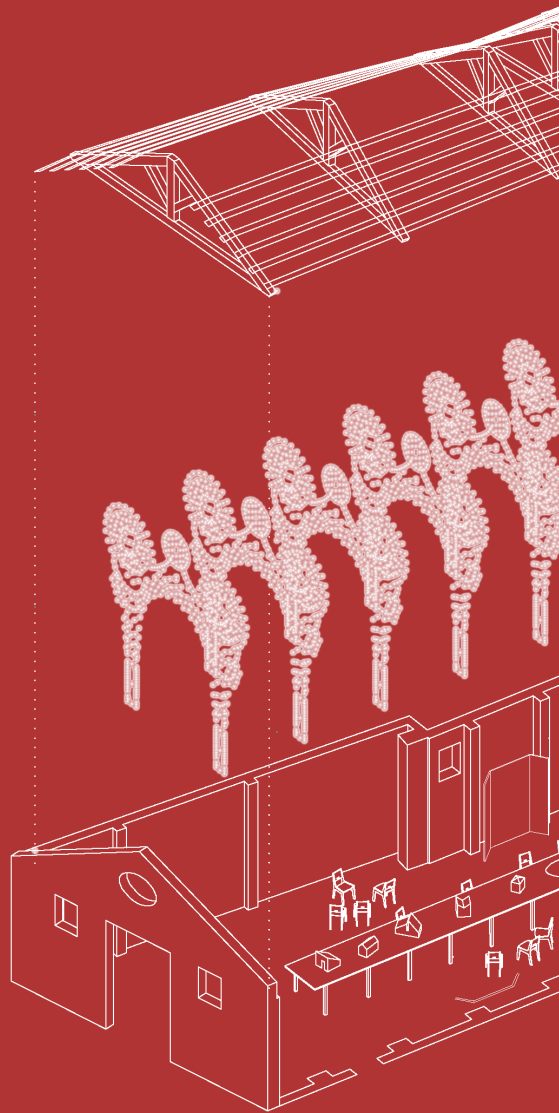
La barreja a tres bandes de treballs d'arquitectura, amb instal·lacions i accions artístiques i amb obres autoconstruïdes, com els horts mencionats més amunt, té un efecte amplificador que desborda la relació lineal entre una obra i els seus referents. Observats conjuntament, els tres camps d'actuació es reforcen mútuament dignificant-se i formant una imatge més nítida d'aquesta realitat de la que podrien formar per separat. És per això que diem que l'arquitectura que aquí recollim és FANTÀSTICA, col·lectiva, anònima, pràctica: l'arquitectura del futur immediat.

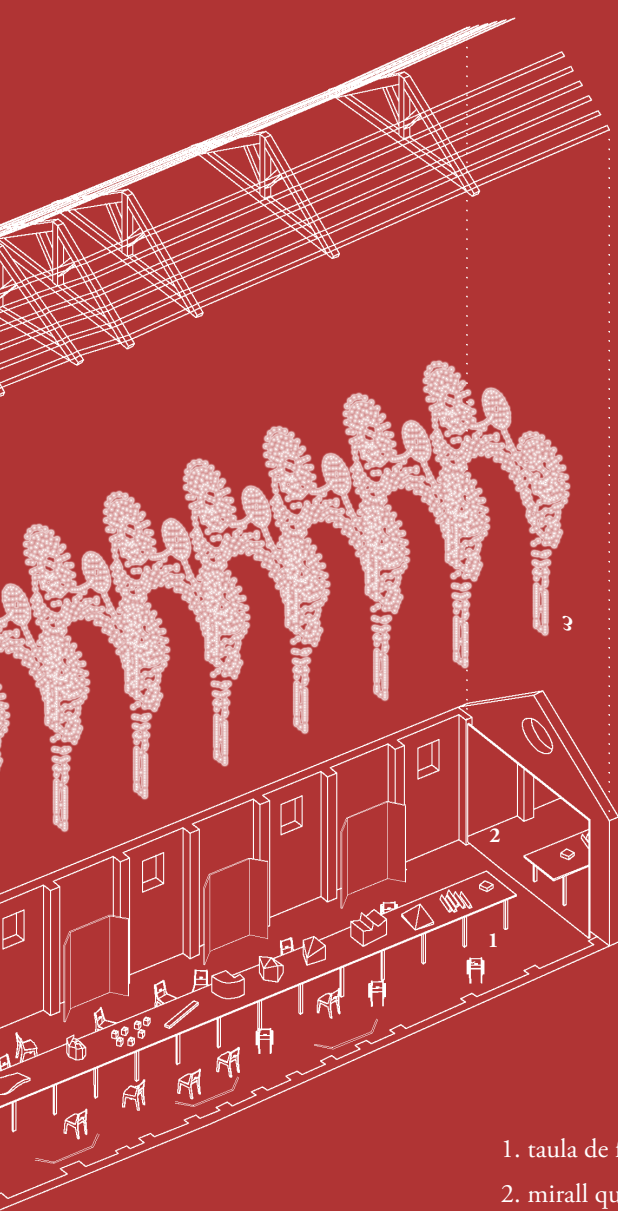
1.3 Plantejament formal

El muntatge de l'exposició conté dos elements essencials que confereixen a l'interior de la nau el caràcter desitjat. Un és una taula de grans dimensions – 34,20 x 1,40 x 0,85 metres –, construïda en fusta de pi i recolzada sobre 19 cavallets, també de fusta de pi. L'altre és un conjunt d'onze garlandes formades per bombetes de colors. Un exemple que permet visualitzar aquest segon element és el muntatge de la darrera festa decenal de Valls. Sobre la taula, es disposen setze maquetes construïdes amb escuma de poliuretà d'alta densitat i poliestirè pels detalls que ho reclamin. Les maquetes es pintaran de color blanc i, en algunes d'elles o en certs detalls, s'incorporarà el color.

Sobre els murs longitudinals de la nau es muntaran vuit panells de gran format – 3,66 x 1,40 metres –, de tela impresa sobre suport rígid, quatre a cada costat llarg de la nau, amb la informació i explicació dels vuit grups d'obres descrits als continguts.

El condicionament interior es completa amb un mirall al fons de la nau que multiplica l'efecte espacial de la il·luminació i de la taula. Per facilitar

1. taula de fusta de pi
2. mirall que duplica l'espai
3. lluminàries de festa major

als visitants la visió dels elements i per dotar l'espai d'un cert confort es disposaran 25 cadires de polipropilè reforçat, model Urban de color blanc produït per Ikea.

Idea motriu

El muntatge està concebut d'acord amb la profunditat de la nau que l'acull, però mantenint un rigor geomètric propi, que li atorga autonomia respecte les irregularitats dels murs i del sostre. La linealitat del muntatge es reforça mitjançant una taula que ocupa la nau en tota la seva longitud, recordant

un carrer en festivitat. Amb aquest referent, la il·luminació es proposa com una sèrie de garlandes amb bombetes de colors repetides transversalment. Tant la tria de les garlandes com la imatge del carrer tenen la voluntat de subratllar alguns dels conceptes que formen part dels continguts de la mostra. A partir d'elements ordinaris com unes llums de catàleg, unes cadires o una taula parada, s'aconsegueix una configuració extraordinària i festiva de l'espai. Un mirall col·locat al extrem de la nau dobla visualment la seva profunditat. Les maquetes són la manera òptima de traduir a un llenguatge comú una sèrie d'obres molt diverses, ja siguin d'autors coneguts o anònims, d'artistes o de col·lectius. Els exemples posats de costat conviden a establir relacions i comparacions entre ells, fent que les obres d'arquitectura guanyin credibilitat i les obres anònimes creixin en complexitat. Les maquetes no són simples reproduccions, sinó que cadascuna representa una faceta rellevant de l'obra. Poden ser parcials, reproduint una part en precisió, o un tall constructiu, els elements desmuntats abans de muntar-se, l'espai interior, etc. També poden il·luminar-se o moure's si és el cas.

1.4 Catàleg

El catàleg de la mostra tindrà el format del llibre que teniu entre les mans. Serà de dimensió reduïda, però permet afegir un CD si cal. Pensem que és més important el gruix que la grandària, de manera que, en agafar-lo, s'aproximi a un petit bloc de construcció; fet que sembla suggerir que també és possible construir amb texts.

El catàleg contindrà vuit punts amb els que s'estructuren els continguts. Cada punt agrupa les obres escollides. Aquestes obres estaran representades gràficament incorporant, alhora, fotografies de les maquetes construïdes per a la mostra. Tot el material formarà una col·lecció clara i definida. La representació gràfica es realitzarà, preferentment, amb perspectives isomètriques perquè permeten donar una unitat visual al conjunt, però també a cada obra, sense haver de recórrer a plantes o seccions. Les perspectives representen una mena de “traducció” visual de tots els cassos, que unifica les obres d'arquitectura amb aquelles de procedència anònima al mateix temps que “arquitecturitza” les accions dels artistes seleccionades.

És oportú, en una convocatòria com aquesta, poder comptar amb algunes visions fetes des de fora, bo i formant una selecció de texts breus a propòsit de les obres triades. Aquestes visions seran les de Stephen Bates, John Caruso, Anne Lacaton i Jean-Philippe Vassal, Martí Peran, Catalina Serra i Manuel Solà-Morales.

Els idiomes seran l'Anglès, el Català i l'Italià.

2. Proposta d'obres

Fantàstica

Horts a la perifèria barcelonina fotografiats per Pau Faus. Imatges editades al catàleg de l'exposició *La ciutat jubilada, Breve Diccionario sobre los Huertos informales en los ríos de Barcelona*, CCCB, 2010.

Gàbies pels guacamais al Palmerar del Zoo. Conjunt de petites construccions de tub d'acer galvanitzat i malla metàl·lica. Parc de la Ciutadella, Barcelona. Batlle i Roig arquitectes, 2007

Pis de Badia del Vallès “mesurat” pel bailaor Israel Galván. Vídeo projectat a l'exposició *La ciutat buida* de Pedro G. Romero. Fundació Tàpies, Barcelona, 2006

Festival Lilliput, actuacions artístiques desenvolupades en els quioscos d'escala. Direcció Patricia Ciriani. Des de 2009. Última edició, la tercera, *The Doors Project*, C/Bon-succés, 12, Barcelona, del 12 al 22 d'octubre, 2011

Petita reforma a l'Eixample de Barcelona fotografiada per Adrià Cañameras i petita reforma al Raval de Barcelona fotografiada per Román Yñán. Projectes d'Arquitectura G, 2009 i d'Emiliano Lòpez i Mónica Riviera Arquitectes, 2010, respectivament. Reportatges fotogràfics on el valor dels espais es posa de manifest a través de la vida domèstica que es desenvolupa en el seu interior.

Decennals de Valls. Transformació de l'espai públic a partir de l'engalanat amb llums d'alguns carrers i places de la vil.la amb motiu de la festivitat de la Mare de Déu de la Candela.

Estructura provisional al carrer d'Urgell de Barcelona. Cobertura temporal del carrer que permet celebrar el Mercat Dominical de Sant Antoni a recer de la pluja. Entre setmana els vehicles circulen pel seu interior. Ravetllat Ribas arquitectes, 2011

Pati de la Casa Collage. Reforma d'un habitatge al Call de Girona. L'arquitectura pren protagonisme mitjançant la reutilització de materials existents i el reciclatge d'espais de la casa per a funcions no inicialment previstes. Bosch Capdeferro arquitectes, 2006-2010

Ca'n Bielet a Felanitx, Mallorca. Taller d'eines
construït al marge de l'hort, a partir dels mate-
rials recuperats trobats a la parcel·la. Carles Oliver,
2008

Façana de l'ampliació de l'IES Josep Sureda i Blanes a Palma. La petita escala i l'elecció de material de construcció autòcton és del desencadenant del projecte, amb una clara voluntat d'apropar-se a l'arquitectura popular. SMS arquitectes, 2011

Nou accés a l'escola bressol de Santa Cristina
d'Aro. Rampes d'asfalt acompanyades de baranes
de tub de xapa foradada. Albert Cordella i Mont-
serrat Bonvehí, 2010

Festa Major de Gràcia a Barcelona. Sopars als carrers engalanats. El carrer esdevé un perllongament de la casa amb la participació dels veïns durant la tercera setmana d'agost. Fundació Festa Major de Gràcia

Balconitis, festival de músiques des del balcó.
Utilització dels balcons de les cases des d'on es
fan actuacions musicals per a ésser escoltades des
del carrer. Últimes edicions: desembre de 2011,
balcons de la plaça del Comerç a Sant Andreu,
Barcelona. Organitzat per PGE Casellas

Estat actual d'una passera de la Casa Bloc a Barcelona. Apropiació de l'espai comunitari per part dels veïns mitjançant testos amb plantes, taules i cadires. GATCPAC, 1932-36

Passera d'accés als habitatges. Espai comunitari dimensionat amb generositat per a ésser ocupat temporalment pels veïns. 27 habitatges de protecció oficial a Sant Andreu, Barcelona. Emiliano López i Mónica Rivera Arquitectes, 2007

Biblioteca Popular Josep Pons i transformació del bloc 11 l'antiga fàbrica Can Batlló. Recuperació d'un espai industrial per a equipaments de barri per part dels veïns. Dos arquitectes, un aportat pels propis veïns i un altre aportat per l'Ajuntament de Barcelona assessoren les intervencions. Plataforma Recuperem Can Batlló, Col·lectiu d'Arquitectes La Col i Ajuntament de Barcelona

Rehabilitació del Cine Lúdia. Habitatge construït dins un antic cinema de poble amb un ajustat pressupost a Riudecols, Tarragona. David Tapias i Núria Salvadó, 2003-2006

3. Pressupost

Fantàstica

Concepte	Cost - euros
Premis fase d'idees (2.000 euros per participant)	10.000,00
Premi guanyador de la fase d'idees	4.000,00
Honoraris elaboració del projecte	2.000,00
Honoraris desenvolupament del projecte i direcció execució	4.000,00
Disseny i maquetació gràfica	12.563,00
Producció gràfica segons projecte en diversos formats: vinils, <i>transfers</i> , impressió fotogràfica sobre superfícies resistents	7.626,17
Realització de maquetes i <i>attrezzo</i>	64.520,00
Taula i altres elements de mobiliari	6.563,82
Escenografia lumínica	52.766,18
Subministre i instal·lació d'il·luminació, focus escenogràfics 75W	3.840,00
Transport de tots els elements de l'exposició en camió cobert, inclou gestió de permisos de càrrega i descàrrega	4.594,97
Muntatge de l'exposició	11.549,99
Desmuntatge, retirada de tots els elements de l'exposició i adequació de la sala al seu estat original - inclou transport de deixalles a un abocador autoritzat	5.565,87
Drets d'imatge	4.800,00
Elements audiovisuals i postproducció	8.030,00
Edició i impressió de tríptic	3.540,00
Edició i impressió de la publicació dels continguts de l'exposició	19.040,00
TOTAL	225.000,00

